

Marlena Kilian

Edukacja międzypokoleniowa wobec wyzwań współczesności

Forum Pedagogiczne 2, 97-118

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

MARLENA KILIAN

*Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie*

EDUKACJA MIĘDZYPOKOLENIOWA WOBEĆ WYZWAŃ WSPÓŁCZESNOŚCI

W niniejszym artykule podjęto próbę pojęciowego określenia międzypokoleniowej edukacji stanowiącej nieodłączną część międzypokoleniowej praktyki, która jest odpowiedzią na zjawisko międzypokoleniowej segregacji nasilającej się wskutek postępującego procesu starzenia się społeczeństwa oraz towarzyszących temu zmian ogólnospołecznych i kulturowych. Celem edukacji międzypokoleniowej jest zawiązanie na drodze formalnych i intencjonalnych działań łączności między generacjami, najczęściej skrajnymi, z intencją czerpania obustronnych korzyści i wzajemnego ubogacania się, a w szerszym znaczeniu – wzmocnienia rodzin i całych społeczności. Międzypokoleniowe uczenie się to w praktyce zjawisko stosunkowo młode, podobnie jak w nauce, w której dopiero tworzone są jej podwaliny teoretyczne i empiryczne. W niniejszym tekście zaprezentowano wciąż nowatorskie na gruncie polskim zagadnienie międzypokoleniowej edukacji w perspektywie koncepcyjnego dorobku praktyki międzypokoleniowej.

Słowa kluczowe

Edukacja międzypokoleniowa, międzypokoleniowe uczenie, praktyka międzypokoleniowa, pokolenia, starość.

Współcześnie obserwowane na poziomie mikro i makro zmiany demograficzne, społeczne i kulturowe transformują sferę międzyludz-

kich relacji, prowadząc do wzrostu międzypokoleniowej segregacji. Postępuje zarobkowa migracja młodych mieszkańców z terenów wiejskich do miast, jak również zagraniczna migracja zarobkowa, wzrasta wskaźnik rozwodów, samotnego rodzicielstwa. Wzrost średniej długości życia prowadzi do wydłużenia okresu starości, a tym samym czasu jednoczesnej koegzystencji sąsiadujących generacji, oraz rozbudowania struktury pokoleniowej rodzin. Dochodzi do spotkania generacji skrajnych, np. pradziadków z prawnuczętami, wzrasta liczba dalszych krewnych.

Zmiana struktury wiekowej społeczeństwa wprowadza różnorodność i bogactwo w relacje międzypokoleniowe, z drugiej strony jednak stanowi wyzwanie, któremu należy sprostać zarówno w obrębie samej rodziny, jak i szerszej polityki społecznej. Dłuższe życie oznacza dłuższy okres emerytalny, dłuższy okres opieki nad niesamodzielnymi seniorami, a w ujęciu demograficznym nasilenie procesu starzenia się społeczeństwa, co może rodzić międzypokoleniowe antagonizmy w dostępie do dóbr i pokusę przeciwstawiania interesów osób młodych i starszych. W dobie kultu młodości liczna populacja ludzi starszych postrzegana jest jako jednolita masa wiekowa, co budzi skłonność do stereotypizacji i zachowań dyskryminacyjnych. Wielu seniorów czuje, że są ignorowani i niepotrzebni, podobnie jak wielu młodych spotykających się z obojętnością i nieakceptacją dorosłych. Tworzą dwa pokolenia o niskim statusie społecznym i z poczuciem niekompetencji.

Powyższe problemy pomaga przezwyciężyć odpowiednia polityka międzypokoleniowa, która wychodzi naprzeciw izolacji starszych i niezrozumieniu młodszych, pomaga odnaleźć się w kompleksowych i zmieniających się relacjach rodzinnych oraz ogólnospołecznych. Międzypokoleniowe programy oferują środki do mobilizowania talentów, umiejętności, energii i zasobów ludzi starszych oraz młodszych w służbie wszystkim generacjom¹. Pomagają postrzegać osoby starsze w kategoriach potencjału, a nie obciążenia. Łączą pokolenia, doceniając

¹ Por. N. Henkin, E. Kingson, *Keeping the promise. Intergenerational strategies for strengthening the social compact*, „Generations” 22(1998/99)4, s. 10-14.

i wykorzystując ich unikalne możliwości. Międzypokoleniowe programy wpisują się w zadanie wzmacniania kapitału społecznego w sferze międzypokoleniowych relacji poprzez redukcję potencjału konfliktu na skutek zwiększającej się segregacji i fragmentaryzacji wiekowej społeczeństwa². Międzypokoleniowa perspektywa pozwala docenić wagę wzajemnych relacji oraz wartość młodej i starszej generacji obywateli, wprowadzając elastyczność podziału między tymi, co dają, i tymi, co otrzymują.

DZIAŁANIA MIĘDZYPOKOLENIOWE

Programy międzypokoleniowe wywodzą się z realizowanych w latach 60. i 70. XX wieku projektów, w których osoby starsze opiekowały się dziećmi z edukacyjnymi i emocjonalnymi deficytami oraz trudną młodzieżą³. Programy te stopniowo rozszerzano o działalność samopomocową osób dorosłych i starszych⁴. W latach 80. rozpoczęto w tym temacie poważne badania naukowe oraz dyskusje nad rozwijaniem międzypokoleniowej praktyki (*intergenerational practice*) jako kierunku studiów z teoretyczną i empiryczną podbudową⁵. W Europie zainteresowanie praktyką międzypokoleniową wzrosło w latach 90. ubiegłego wieku⁶. Obecnie programy międzypokoleniowe mają charakter międzydyscyplinarny i funkcjonują w ramach: pedagogiki, gerontologii, pracy socjalnej, psychologii, pielęgniarstwa, medycyny. Realizowane

² Por. J. Hermoso, A.L. Rosen, L. Overly, C.J. Tompkins, *Increasing aging and advocacy competency. The intergenerational advocacy pilot project*, „Journal of Gerontological Social Work” 48(2006)1-2, s. 179-192.

³ Por. E. Larkin, S. Newman, *Intergenerational studies. A multi-disciplinary field*, [w:] *Intergenerational approaches in aging. Implications for education, policy and practice*, red. K. Brabazon, R. Disch, Haworth Press, New York 1997.

⁴ Por. E. Slaght, C. Stampley, *Promoting intergenerational practice*, „Journal of Intergenerational Relationships” 4(2006)3, s. 73-86.

⁵ Por. S. Newman, *Research and intergenerational studies. A global perspective*, „Journal of Intergenerational Relationships”, 4(2006)2, s. 111-114.

⁶ Por. D. Abrams, A. Eller, J. Bryant, *An age apart. The effects of intergenerational contact and stereotype threat on performance and intergroup bias*, „Psychology and Aging” 21(2006)4, s. 691-702.

są w placówkach edukacyjnych, organizacjach społecznych, miejscach instytucjonalnej opieki nad osobami starszymi (np. domach pomocy), szpitalach, kościołach, bibliotekach. Funkcjonują na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym.

Termin „międzypokoleniowy” stosowany jest w nauce (w sferze badań teoretycznych i empirycznych) i w praktyce. Działalność międzypokoleniowa ma swoją historię realizacji konkretnych programów, dzięki czemu w tej dziedzinie udało się zgromadzić duże doświadczenie. Obecnie dąży się do tego, by stworzyć jej teoretyczne i naukowe podwaliny, w związku z czym międzypokoleniowa działalność nie ma jednoznacznej definicji, a dyskusja w sferze jej pojęciowego określenia wciąż się toczy. Praktykowana działalność międzypokoleniowa jest bardzo różnorodna, dotyczy różnych aktywności, różnych grup uczestników, realizowana jest w różnych miejscach, przybiera różne cele. Przyjmuje się, że dotyczy relacji i interakcji pomiędzy dwoma lub więcej generacjami, najczęściej skrajnymi: między bardzo młodymi i bardzo starymi⁷. Choć w większości literatura nie precyzuje wieku uczestników, międzypokoleniową praktykę określa się jako celowe działania przynoszące korzyść ludziom młodym (z reguły 25-letnim i młodszym) i ludziom starszym (zwykle powyżej 50. roku życia)⁸. Środkowe pokolenie niekiedy włączane jest do aktywności międzypokoleniowej w roli organizatorów, rzadziej – uczestników. Dyskusyjne jest również obejmowanie działalnością międzypokoleniową członków tej samej rodziny, choć coraz powszechniej się to czyni⁹.

Pomimo niedostatków definicyjnych można wyłonić następujące wspólne cechy programów międzypokoleniowych: intencjonalnie włą-

⁷ Por. V.S. Kuehne, *Building intergenerational communities through research and evaluation*, „Generations” 22(1999)4, s. 82-87; V. Rosebrook, E. Larkin, *Introducing standards and guidelines. A rationale for defining the knowledge, skills and dispositions of intergenerational practice*, „Journal of Intergenerational Relationships” 1(2002)1, s. 133-144.

⁸ Por. A. Hatton-Yeo, *Intergenerational programmes. An introduction and examples of practice*, Beth Johnson Foundation, Stoke-on-Trent 2006. Zob. także: <http://www.centreforip.org.uk/res/documents/publication/Intergenerational%20Programmes%20%20an%20introduction%20and%20example.pdf> (dostęp z dnia 25.04.2011).

⁹ Por. E. Larkin, *Introduction*, „Journal of Intergenerational Relationships” 2(2004)3/4, s. 1-3.

czają różne generacje w aktywności, których celem jest osiągnięcie obopólnych korzyści, jak: wzmocnienie współdziałania, interakcji lub międzypokoleniowej wymiany wiedzy, umiejętności i doświadczeń. Programy te działają z korzyścią dla uczestników i szerszej społeczności¹⁰. Wedle innej definicji programy międzypokoleniowe to aktywności zorganizowane dla członków dwóch generacji, rozwijające współpracę i promujące zmiany nastawienia do określonych grup wiekowych¹¹. Wedle koncepcji UNESCO programy międzypokoleniowe to „narzędzia celowej i trwającej wymiany zasobów oraz uczenia się między starszymi i młodszymi generacjami”¹².

W kwestii definicyjnej należy wyjaśnić nieściśłości w zakresie pojęć „wielopokoleniowe” (*multigenerational*) i „międzypokoleniowe” (*intergenerational*), niekiedy stosowane zamiennie jako synonimy¹³. P. Brownell i R.P. Resnick¹⁴ proponują, aby relacje międzypokoleniowe (*intergenerational*) odnosiły się do relacji „między” (*between*), a w pewnych przypadkach „wśród” (*among*) członków różnych generacji, podczas gdy relacje wielopokoleniowe (*multigenerational*) obejmowały dwie lub więcej generacji postrzeganych jako system statyczny, z pominięciem kwestii kontaktów między ich członkami.

¹⁰ Por. J. Abrams, H. Giles, *Intergenerational contact as intergroup communication*, „Child and Youth Services” 20(1999)1/2, s. 203-217; S. Greengross, *Intergenerational programmes as a global approach to social issues*, „Journal of Intergenerational Relationships” 1(2003)1, s. 11-13; A.E. Vernon, *Designing for change. Attitudes toward the elderly and intergenerational programming*, „Child and Youth Services” 20(1999)1/2, s. 161-173.

¹¹ Por. S. Fox, H. Giles, *Accommodating intergenerational contact. A critique and theoretical model*, „Journal of Aging Studies” 7(1993)4, s. 423-451; V.M. Chamberlain, E. Fetterman, M. Maher, *Innovation in elder and child care. An intergenerational experience*, „Educational Gerontology” 20(1994)2, s. 193-204.

¹² Cyt. za: A.-K. Boström, A. Hutton-Yeo, T. Ohsako, Y. Sawano, *A general assessment of IP initiatives in the countries involved*, [w:] *Intergenerational programmes. Public policy and research implications an international perspective*, red. A. Hutton-Yeo, T. Ohsako, UNESCO – Institute of Education and The Beth Foundation, Hamburg–Stoke-on-Trent 2000, s. 12.

¹³ Por. M. Davis, *Are the terms intergenerational and multigenerational synonymous?*, „Journal of Intergenerational Relationships” 5(2007)1, s. 119-120.

¹⁴ Por. P. Brownell, R.P. Resnick, *Intergenerational-multigenerational relationships. Are they synonymous?*, „Journal of Intergenerational Relationships” 3(2005)1, s. 67-75.

W literaturze gerontologicznej termin „międzypokoleniowy” częściej odnosi się do relacji między *jednostkami* różnych generacji na poziomie mikrospołecznym (np. między członkami rodziny)¹⁵. Wysłunięto propozycję, aby do relacji między generacjami na poziomie makrospołecznym odnosić termin „międzykohortowy” (*intercohort*). Z kolei termin „wielopokoleniowy” (*multigenerational*) ma się odnosić do więcej niż jednej generacji, bez ustalania relacji między członkami poszczególnych generacji, np. opisywać warunki mieszkalne i strukturę rodziny (wielopokoleniowa rodzina, gospodarstwo)¹⁶. Termin „międzypokoleniowy” stosuje się zatem w dyskusji na temat relacji między indywidualnymi członkami różnych generacji, „wielopokoleniowy” w dyskusji na temat wielorakich generacji. Podobnie stwierdza F. Villar, zdaniem którego termin „międzypokoleniowy” zakłada zaangażowanie członków jednej lub więcej generacji w działania wzmacniające współpracę w osiąganiu wspólnych celów, wzajemny wpływ, możliwość zmiany¹⁷. „Wielopokoleniowy” stosowany jest w szerszym znaczeniu – oznacza wspólne działania lub cechy generacji, ale niekoniecznie interakcje lub wzajemny wpływ. Działania podejmowane na rzecz wielu pokoleń będą określane jako wielopokoleniowe, międzypokoleniowe – jeśli będą zamierzały zmieniać ich punkt widzenia na drodze wzajemnych kontaktów. Właściwsze wydaje się zatem stosowanie określenia „relacje międzypokoleniowe” aniżeli „relacje wielopokoleniowe”.

CELE DZIAŁALNOŚCI MIĘDZYPOKOLENIOWEJ

Jasne określenie celów działania podejmowanych w zakresie międzypokoleniowej praktyki oraz wywodzących się ze zgromadzonej wiedzy naukowej sprawia, że projektowanie i realizacja programów

¹⁵ Por. J.B. Mabry, M. Schmeekle, V.L. Bengston, *Intergenerational relationships*, [w:] *Encyclopedia of Aging*, red. G.L. Maddox, Springer Publishing Company, New York 2001.

¹⁶ Por. L.I. Martinez, *The elder in the Cuban American family. Making sense of the real and the ideal*, „Journal of Comparative Family Studies” 33(2002)3, s. 359-375.

¹⁷ Por. F. Villar, *Intergenerational or multigenerational? A question of nuance*, „Journal of Intergenerational Relationships” 5(2007)1, s. 115-117.

stają się bardziej strategiczne. Planowanie międzypokoleniowej praktyki opiera się na wiedzy na temat ludzkiego rozwoju w ciągu cyklu życia, co zapewnia celowość podejmowanych działań oraz promowanie i realizowanie celów korzystnych dla młodych i starszych uczestników. Wypracowane w tej dziedzinie teoretyczne koncepcje operują pojęciami pozytywnych darów, doświadczenia i zasobów, które różne generacje oferują dla korzyści własnej jako jednostek, jak również w celu budowania spójnych i zdrowych społeczności. Wzrost populacji osób starszych zwykle komentowany jest w kontekście konfliktu, z naciskiem na międzypokoleniową dystrybucję ekonomicznych zasobów, międzypokoleniowych negocjacji, granic społecznej siły i kontroli, należących do poszczególnych pokoleń¹⁸. Działania międzypokoleniowe mają zaś pozytywny charakter, wspierają się na wzajemnie współdzielonych atutach i zdolnościach¹⁹.

Podstawowym celem programów międzypokoleniowych jest nawiązanie łączności między ludźmi w wieku 21 lat i młodszymi oraz w wieku 60 lat i starszymi, z intencją czerpania obustronnych korzyści, wzajemnego ubogacania, promowania rodzinnej jedności i wzmacniania społecznościowego systemu wsparcia²⁰. Przez wzajemną integrację mają za zadanie budzić większe zrozumienie i szacunek pomiędzy generacjami i w ten sposób łączyć pokolenia. Wpisują się one w szerszą koncepcję tworzenia aktywnych, solidarnych, samopomocowych, dowartościowanych społeczności. Za misję przyjmują budowanie zdrowych i trwałych relacji wśród ludzi w każdym wieku – dla obecnego ich współżycia w świecie, uczenia się z przeszłości i planowania przyszłości w celu podnoszenia zrozumienia i widoczności wspólnoty interesów między pokoleniami²¹. Międzypokoleniowe programy mają za zadanie

¹⁸ Por. T. Gamliel, Y. Reichental, N. Ayal, *Intergenerational educational encounters. Part 1: A model of knowledge*, „Educational Gerontology” 33(2007)1, s. 1-22.

¹⁹ Por. *Intergenerational Best Practices Guidelines*, http://www.link-ages.ca/pdfs/researchdocs/igp_guidelines.pdf (dostęp z dnia 25.07.2011).

²⁰ Por. M. Kaplan, F. Higdon, N. Crago, L. Robbins, *Futures festivals. An intergenerational strategy for promoting community participation*, „Journal of Intergenerational Relationships” 2(2004)3/4, s. 119-146.

²¹ Por. P. Brownell, R.P. Resnick, dz. cyt.

ukazywać osoby starsze jako zdolnych i kompetentnych liderów służących osobom młodym, młodych zaś jako odpowiedzialnych obywateli, którzy mogą działać na rzecz osób starszych. Często ich bezpośrednim celem jest redukcja funkcjonujących stereotypów na temat wieku i ageizmu²².

Działania między- oraz wielopokoleniowe powinny nie tylko wzmacniać rodziny, lecz także rozwijać zdrowsze i silniejsze społeczeństwa²³. Praktyka międzypokoleniowa promuje społeczeństwo doceniające wartości i zasoby każdej generacji oraz jednostki, rolę młodych i starszych w ich rodzinach i społecznościach, zachęca do współpracy i wsparcia między pokoleniami, rozwija międzypokoleniową interzależność (*interdependence*) oraz politykę ukierunkowaną na potrzeby wszystkich pokoleń. Nakłania i uzdalnia rodziny w cyklu ich życia do świadczenia sobie nawzajem pomocy i wsparcia. W najogólniejszym ujęciu międzypokoleniowa praktyka łączy pokolenia²⁴.

Wśród podstawowych zadań określających kierunek działania międzypokoleniowej praktyki wymienia się: walkę ze stereotypami, podkreślanie wartości uczenia się, dobrostanu dzieci, młodzieży, osób starszych i rodzin, pełne wykorzystanie atutów ludzi na każdym etapie ich życia, promowanie interakcji, zaangażowania, zachęcanie do wzajemnej zależności (poczucia odpowiedzialności jednych za drugich, wzajemnego dzielenia się zasobami, pomocą i wsparciem między generacjami), bazowanie na obustronności (ludzie w każdym wieku są zdolni do otrzymywania i dawania), szanowanie wartości każdej osoby i różnorodności ludzi (poszanowanie doświadczenia, unikalnej wiedzy, dziedzictwa kulturowego, unikalnego potencjału i możliwości każdej osoby), popieranie inkluzji (angażowanie wszystkich obywateli do działań praktyki międzypokoleniowej i kierowanie jej programów do wszystkich obywateli), promowanie równości (rozwijanie środowiska pozbawionego

²² Por. E. Slaght, C. Stempley, *Promoting intergenerational practice*, „Journal of Intergenerational Relationships” 4(2006)3, s. 73-86.

²³ Por. P. Brownell, R.P. Resnick, dz. cyt.

²⁴ Por. *Social work practice with African-American families. Intergenerational perspective*, red. C. Waites, Routledge, New York 2008.

barier, w którym jednostki mają równy dostęp i równe korzyści) i społecznej jedności (wzmacnianie łączności między pokoleniami)²⁵.

Wyniki licznych badań empirycznych pozwalają sądzić, że realizacja powyższych celów działalności międzypokoleniowej jest możliwa. Wykazano pozytywny wpływ programów międzypokoleniowych na ich uczestników. Okazuje się, że starsi z powodzeniem korzystają z uczenia się doświadczanego wespół z dziećmi²⁶, dzieci zaś czerpią z wiedzy i doświadczenia życiowego starszych²⁷, a społeczeństwo zyskuje na spójności społecznej wzrastającej w procesie wspólnego uczenia się generacji²⁸. Seria badań potwierdziła efektywność programów międzypokoleniowych w redukowaniu stereotypów wiekowych oraz rozwijaniu obopólnego zrozumienia i zaufania²⁹. Trwałość tych efektów podaje się jednak w wątpliwość, a uczynienie z nich głównego celu programów międzypokoleniowych uznaje za trywializowanie międzypokoleniowych interakcji i ignorowanie ich szerszego społecznego celu³⁰. Za nadrzędną składową efektywnych międzypokoleniowych działań przyjmuje się uczenie jako aktywność budującą społeczny kapitał poprzez

²⁵ Por. *Intergenerational Best Practices Guidelines*, dz. cyt.

²⁶ Por. L.P. Fried, M.C. Carlson, M. Freedman, K.D. Frick, T.A. Glass, J. Hill, S. McGill, G.W. Rebok, T. Seeman, J. Tielsch, B.A. Wasik, S. Zeger, *A social model for health promotion for an aging population. Initial evidence on the experience corps model*, „Journal of Urban Health” 81(2004)1, s. 64-78; J.K.R. Rowe, *Successful aging*, „The Gerontologist” 37(1997)4, s. 433-440.

²⁷ Por. L. Ramey-Gassert, *Learning science beyond the classroom*, „The Elementary School Journal” 97(1997)4, s. 433-450.

²⁸ Por. A.L. Chasteen, N. Schwarz, D.C. Park, *The activation of aging stereotypes in younger and older adults*, „Journal of Gerontology. Psychological Sciences” 57(2002)6, s. 540-547.

²⁹ Por. M.S. Kaplan, *School-based intergenerational programs*, UNESCO – Institute for Education, Hamburg 2001 (<http://www.unesco.org/education/uie/pdf/schoolbase-dip.pdf> [dostęp z dnia 25.07.2011]). Por. także: G. Granville, *An „Unlikely Alliance”. Young offenders supporting elderly people in care settings*, „Education And Ageing” 16(2001)1, s. 9-25; R. Aday, *Changing children’s perceptions of the elderly. The effects of intergenerational contact*, „Gerontology and Geriatrics Education” 16(1996)3, s. 37-51; A. Shoemaker, V. Rowland, *Do laboratory experiences change college students’ attitudes toward the elderly?*, „Educational Gerontology” 19(1993)4, s. 295-309.

³⁰ Por. R.S. Hanks, M. Icenogle, *Preparing for an age-diverse workforce. Intergenerational service-learning in social gerontology and business curricula*, „Educational Gerontology” 27(2001)1, s. 49-70.

interakcje z innymi, które umożliwiają rozszerzanie i wzbogacanie społecznych sieci, budowanie wzajemnego zaufania, rozwijanie wspólnych norm i wartości, tolerancji, zrozumienia, szacunku oraz wpływanie na indywidualne zachowania i postawy³¹. Realizowane z powodzeniem międzypokoleniowe uczenie wypełnia rozwojowe potrzeby młodych i starszych, umożliwia nawiązanie relacji oraz czerpanie obustronnych korzyści, tworzenie społeczności, w której uczenie się odbywa się w warunkach zespołowego zaangażowania w autentyczną aktywność³².

EDUKACJA MIĘDZYPOKOLENIOWA

Międzypokoleniowe uczenie się (*Intergenerational Learning*) w pewnym sensie stanowi stały cel międzypokoleniowej praktyki (*Intergenerational Practice*) i każdego z programów międzypokoleniowych. Programy te, z uwagi na kierunek międzypokoleniowej interakcji, w najogólniejszy sposób dzieli się według następującej typologii: młodzi służą starszym, starsi służą młodym, młodzi i starsi służą wspólnie danej społeczności³³. Wedle innych podziałów element edukacyjny wyodrębniony jest w ramach dodatkowej kategorii – „Ludzie różnych generacji razem się uczą”³⁴. Międzypokoleniowe uczenie się z jednej

³¹ Por. J. Balatti, I. Falk, *Socioeconomic contributions of adult learning to community. A social capital perspective*, „Adult Education Quarterly” 52(2002)4, s. 281-298; T. Schuller, A. Brasset-Grunay, A. Green, C. Hammond, J. Preston, *Learning, continuity and change in adult life*, University of London, London 2002 (<ftp://cls.ioe.ac.uk/pub/Wbl/Acrobat/ResRep3.pdf> [dostęp z dnia 25.07.2011]).

³² Por. J. Loewen, *Intergenerational learning. What if schools were places where adults and children learned together?*, Educational Research Information Services, McGill University Libraries, http://eric.ed.gov:80/ERICWebPortal/custom/portlets/recordDetails/detailmini.jsp?_nfpb=true&_ERICExtSearch_SearchValue_0=ED404014&ERICExtSearch_SearchType_0=no&accno=ED404014 (dostęp z dnia 25.07.2011); G. Granville, dz. cyt.; M.S. Kaplan, *School-based*, dz. cyt.

³³ Por. H.R. Moody, R. Disch, *Intergenerational programming in public policy*, [w:] *Intergenerational programs. Imperatives, impacts, and trends*, red. S. Newman, S. Brummel, Haworth Press, Binghamton 1989, s. 101-110.

³⁴ Por. *Intergenerational Best Practices Guidelines*, dz. cyt.; *What is intergenerational practice?*, Beth Jonson Foundation, <http://www.centreforip.org.uk/default.aspx?page=808> (dostęp z dnia 25.07.2011).

strony stanowi zatem nieodłączną część międzypokoleniowej praktyki, z drugiej zaś wpisuje się w kontekst idei uczenia się przez całe życie (*lifelong learning*) zgodnie z przyjętym założeniem, że rozwój człowieka i uczenie trwa przez całe życie. Jego integralny związek z ideą uczenia się przez całe życie należy odczytywać w perspektywie indywidualnej, w perspektywie społecznej edukacja odgrywa rolę łącznika pokoleń. Cele i rodzaje edukacji międzypokoleniowej można zatem wyznaczyć dwutorowo: w kierunku działań o charakterze edukacyjnym wywodzących się z teoretycznej koncepcji uczenia się przez całe życie oraz w kierunku działań w większym stopniu nastawionych na zacieśnianie i wzbogacanie relacji międzypokoleniowych. Programy z zakresu edukacji międzypokoleniowej realizują oba cele, choć w różnym zakresie.

W warstwie teoretycznej oraz formalnej i systematycznej realizacji międzypokoleniowe uczenie się stanowi koncepcję stosunkowo młodą, niemniej nieformalne i nieintencjonalne mechanizmy transmisji wiedzy z pokolenia na pokolenie funkcjonowały od dawna. Również bardziej sformalizowane formy przekazu wiedzy i doświadczenia młodszym pokoleniom nie są współczesnym odkryciem, np.: staże, praktyki czy wykłady gościnne w systemie kształcenia akademickiego. Starsi od zawsze pełnili funkcję autorytetów, mentorów i nauczycieli. Na gruncie działań międzypokoleniowych rola ta nabiera bardziej sformalizowanego i intencjonalnego charakteru. Międzypokoleniowe zajęcia odbywają się w różnego rodzaju instytucjach, najczęściej pod przewodnictwem pedagogów i gerontologów.

W edukacji międzypokoleniowej bardziej nowatorski wydaje się zamysł, aby wiedzę przenosić nie tylko z pokolenia starszego na młodsze, ale również w kierunku przeciwnym. W nauce wykazano, że dzieci mają zdolność wpływania na nastawienia, wiedzę i zachowania własnych rodziców, np. w dziedzinie wyborów konsumenckich lub technologii informacyjnych, obsługi komputera i internetu³⁵. W programach międzypokoleniowych wykorzystuje się tę zdolność dzieci do transfe-

³⁵ Por. M. Hampshire, *Lost in cyberspace*, „Times Educational Supplement” (2000)4381, s. 9.

rowania wiedzy na dorosłych. Zadanie to nabiera znaczenia w dobie narastającej pokoleniowej luki w sferze dostępu do informacji i edukacji. To młode pokolenie dzierży władzę nad wiedzą i do niego odnosi się pojęcie „wieku informacji” (*information age*), określającego pokolenie komputerowe władające umiejętnościami i technologiami magazynowania, zarządzania i wyszukiwania różnego rodzaju informacji, oraz „pokolenie sieci” (*net generation*), które charakteryzuje interaktywna komunikacja (komputery i internet). To osoby młode stają się aktywnymi użytkownikami technologii, podczas gdy starsze nabywają i przechowują wiedzę pasywnie jako widzowie lub słuchacze, zmuszeni do przystosowywania się do zawartości i tempa nowego świata, co przychodzi im z trudnością³⁶. Obecne przemiany prowadzące do pogłębienia międzypokoleniowej luki porównuje się do sytuacji imigracyjnej, w której to dzieci są pierwszymi członkami rodziny integrującymi się społecznie i nabywającymi język. Ta łatwość adaptacyjna stawia je w roli nauczycieli przekazujących zwyczaje i kulturę nowej ziemi swoim rodzicom i dziadkom. Obecnie dzieci i młodzież biorą udział w procesie technicznej i kulturowej socjalizacji, która stanowi część programów szkolnych oraz edukacyjnych i z tego obszaru może zostać przeniesiona przez dzieci do rodzin³⁷. W programy te można włączać również osoby starsze – i tu wyłania się nowa rola szkoły³⁸.

ROLA SZKÓŁ W EDUKACJI MIĘDZYPOKOLENIOWEJ

Szkoła może pełnić ważną funkcję w utrzymaniu międzypokoleniowej równowagi, np. nawołując do zmian społecznych i kulturowych oraz umożliwiając ich przeprowadzenie³⁹. Należy jednak wskazać na obecne strukturalne opóźnienie szkolnictwa względem dynamicznie po-

³⁶ Por. T. Gamliel i in., dz. cyt.

³⁷ Por. D. Tapscott, *Growing up digital. The rise of the net generation*, McGraw-Hill, New York 1998.

³⁸ Por. T. Gamliel i in., dz. cyt.

³⁹ Por. S. Arber, C. Attias-Donfut, *The myth of generational conflict*, Routledge, New York 2000; S.A. Waddock, M. Freedman, *Reducing the generation gap and strengthening schools*, „Generations” 22(1998/1999)4, s. 54–57.

stępujących zmian demograficznych, społecznych, kulturowych i cywilizacyjnych. Choć widoczna jest coraz większa otwartość szkół na różnorodność uwarunkowaną przez płeć lub pochodzenie społeczne czy akceptacja dla uczniowskiego indywidualizmu, przekroczenie bariery wieku wydaje się trudne, pomimo że wiek stanowi tylko jedną z wielu cech różnicujących uczniów.

Szkoła może realizować wszystkie rodzaje międzypokoleniowych działań, skupiając się zwłaszcza na aspekcie edukacyjnym międzypokoleniowych kontaktów. Może stwarzać warunki do przekazywania wiedzy z pokolenia starszego na młodsze, z młodszej generacji na starszą oraz do wspólnych międzypokoleniowych działań na rzecz społeczności. Szkoła staje przed nowym zadaniem wdrażania koncepcji uczenia się przez całe życie oraz działań międzypokoleniowych, realizowanych wspólnie w ramach praktyki międzypokoleniowej. Podjęcie tego wyzwania wymaga przearanżowania tradycyjnego szkolnego systemu gradacji wiekowej, obecnie opierającego się głównie na dzieciach i młodzieży, oraz włączenia w szeregi uczących się również osób starszych. Zmiana ta będzie wymagała dostosowania zarówno struktury edukacyjnych instytucji, jak i zawartości oraz procesu nauczania do potrzeb edukacyjnych uczniów w każdym wieku. Członkowie społeczności lokalnej będący w starszym wieku mogą być zaangażowani w roli mentorów, korepetytorów, trenerów, liderów różnych aktywności w programach realizowanych poza godzinami nauki szkolnej⁴⁰. Dzieci i młodzież mogą uczyć osoby starsze obsługi najnowszych technologii czy języków obcych.

Również szkolnictwo wyższe wymaga stałej i aktywnej adaptacji do wymagań generowanych przez postępujące w szybkim tempie zmiany demograficzne, społeczne i rodzinne, urbanizację, migrację i rozwój najnowszych technologii, zmiany w ramach komunikacji i relacji międzyludzkich. Celem powinno być działanie na rzecz dobra wspólnego i potrzeb szerszej społeczności, którego – jako wyraz obywatelskiego

⁴⁰ Por. N. Henkin, E. Kingson, *Keeping the promise. Intergenerational strategies for strengthening the social compact*, „Generations” 22(1998/99)4, s. 10-14.

zaangażowania – należy oczekiwać od instytucji finansowanych ze środków publicznych. W opinii T.A. Seedsmana długoterminowe przeżycie i reputacja wielu uczelni będą zależeć od tego, jak dobrze dostosują swoje nauczanie i działalność naukową do potrzeb społeczności poza uczelnią, w oparciu o obustronnie korzystną wymianę wiedzy⁴¹.

W dobie starzenia się społeczeństwa i dokonujących się zmian cywilizacyjnych oraz rozwoju społeczeństwa informacyjnego szkolnictwo wyższe powinno być przygotowane na przyjęcie fali studentów w wieku emerytalnym. Uczelnie mogą odgrywać ważną rolę w promowaniu uczenia się przez całe życie oraz edukacji międzypokoleniowej, działając na gruncie nauki, edukacji oraz praktyki, prowadząc badania, nauczając i kształcąc profesjonalistów oraz realizując konkretne programy. Mają możliwość przygotowywania specjalistów do pracy z osobami starszymi, jak również nauczania samych osób starszych zgodnie z ich możliwościami i potrzebami. Rozszerzeniu nauczania na obszar międzypokoleniowy powinno towarzyszyć zwiększenie w tym temacie zainteresowania naukowego i badawczego. Uczelnia wyższa może tworzyć naukowe programy integrujące nauczanie i badania z wykorzystaniem zaangażowania społeczności w kontekście międzypokoleniowych interakcji. Należałoby również łączyć edukację gerontologiczną z edukacją międzypokoleniową i edukacją przez całe życie, a także rozwijać dział nauki – gerontologię edukacyjną.

W opinii M.S. Kaplana programy międzypokoleniowe realizowane w placówkach edukacyjnych można rozpatrywać w trzech kategoriach⁴². W ramach pierwszej, związanej z programem nauczania, zajęcia międzypokoleniowe mogą wspierać nauczanie każdego przedmiotu i umiejętności, np. matematyka, zdrowie, sztuka, nauki społeczne, historia, najnowsze technologie, edukacja środowiskowa, doradztwo zawodowe. Druga kategoria określa kierunek dostarczania usług. W programach międzypokoleniowych podkreśla się wzajemność otrzymywanych ko-

⁴¹ Por. T.A. Seedsman, *Supporting intergenerational relationships. A role for universities*, „Journal of Intergenerational Relationships” 5(2007)3, s. 2-6.

⁴² Por. M.S. Kaplan, *Intergenerational programs in schools. Considerations of forms and functions*, „International Review of Education” 48(2002)5, s. 305-334.

rzyści, nawet jeśli tylko jedna strona dostarcza usługi, np. edukacyjne. Osoby starsze najczęściej występują w roli osobistego nauczyciela lub mentora. Zajęcia odbywają się w relacji jeden-na-jeden, w małych grupach lub w całej klasie. Uczniowie najczęściej przekazują wiedzę o charakterze zdrowotnym lub zajmują się społecznym wsparciem seniorów. W ramach wspólnych akcji podejmowana jest np. tematyka zachowania lokalnej historii, promowania ekologii, samouctwa, redukcji przestępczości. Trzecia kategoria opisuje głębokość międzypokoleniowego zaangażowania, rozciągającego się od uczenia się na temat innej grupy wiekowej bez bezpośredniego kontaktu po kontakt bezpośredni w zróżnicowanej czasowo formie, np. wspólne jednorazowe spotkanie, spotkania doroczne lub sekwencyjne, jednorazowe spotkania trwające przez pewien czas, powtarzające się programy międzypokoleniowe (np. wpisane w program nauczania szkoły), kontynuowane spotkania z wzajemną komunikacją i wsparciem (nawiązywanie bliskich relacji).

J. Loewen opisuje pięć przykładów programów międzypokoleniowych, z których każdy odnosi się do innych międzypokoleniowych interakcji⁴³. Sugeruje, że im więcej w programie powyższych cech, tym większe szanse na jego powodzenie. Jako pierwszy wymienia międzypokoleniowy program oparty na programie nauczania realizowanym w szkole (*curriculum-based*), w którym seniorzy uczestniczą na podobnych zasadach jak młodzież. W tym ujęciu uczenie się postrzegane jest jako pewien proces, droga, a ujęcie go w ramy szkolnego kursu podnosi jego ważność i zasadność. Kolejny program oparty jest na relacjach (*relationship-based*). Tutaj uczenie się zakłada kształtowanie troskliwych relacji między nauczycielem a uczniami oraz między różnowiekowymi grupami uczniów, równych w procesie uczenia się. Zaangażowanie umysłowe uczniów przez współuczestniczenie w samym uczeniu się wzbogacone jest o komponent społecznych kontaktów. Kolejny rodzaj programów międzypokoleniowych zakłada obustronność relacji (*reciprocal relations*), które uznaje się za ich typowy składnik, wzmacniająca dynamikę procesu uczenia się. Odpowiadają na wyrażaną przez

⁴³ Por. J. Loewen, dz. cyt.

osoby w każdym wieku potrzebę bycia wartościowym i pomocnym. W najlepszych programach granica między tymi, którzy dają, i tymi, którzy otrzymują, jest zatarta w znaczeniu nieważności. Starsi i młodsi uczestnicy oferują własną wiedzę oraz wyrażają potrzebę nabywania wiedzy. Jako kolejne wymienia się międzypokoleniowe programy edukacyjne wspierające lepsze rozumienie społeczności, z której wywodzą się uczestnicy (*community-based*). Włączenie starszych i młodszych w proces uczenia się buduje forum do dzielenia się życiowym doświadczeniem. Tutaj żadna z grup nie odgrywa autorytatywnej roli wobec innej. Dochodzi do przełamania hierarchii uczeń – nauczyciel, starszy – młodszy. Programy międzypokoleniowe mają za zadanie dostarczać coś więcej niż tylko poczucie nawiązania miłych relacji – chodzi o adekwatny produkt końcowy (*authentic work*), warty podjęcia umysłowego i fizycznego wysiłku w warunkach międzypokoleniowych interakcji.

ZAKOŃCZENIE

Jednym ze skutków gwałtownej modernizacji i industrializacji współczesnych społeczeństw jest wzrost segregacji społeczności wedle klas, rasy, płci i pokoleń⁴⁴. By obronić własne interesy, poszczególne grupy, w tym grupy wiekowe, wchodzą w konflikty trudne do rozwiązania bez woli dostrzeżenia tego, że można zjednoczyć wyrażane potrzeby. Walczą o własne interesy w separacji od siebie, co wzmacnia potencjał konfliktu między generacjami⁴⁵. N. Henkin i E. Kingson proponują, aby zrezygnować z rywalizacji, a raczej dostrzegać to, co jest dobre dla szerszej społeczności – w przeciwieństwie do wąsko rozumianego „my”⁴⁶. Aby działać na rzecz wspólnego dobra, należałoby zaprzestać konfrontowania interesów różnych grup, a zacząć tworzyć perspektywę przy-

⁴⁴ Por. M. Freedman, *Towards civic renewal. How senior citizens could save civil society*, „Journal of Gerontological Social Work” 28(1997)3, s. 243-263.

⁴⁵ Por. N.Z. Henkin, N. Santiago, M. Sonkowsky, S. Tunick, *Intergenerational programming. A vehicle for promoting intra and cross-cultural understanding*, „Journal of Gerontological Social Work” 28(1997)3, s. 197-209.

⁴⁶ Por. N. Henkin, E. Kingson, dz. cyt.

należenia do większej społecznej całości oraz warunki do świadczenia wzajemnej pomocy. Takie podejście wymaga holistycznej wizji potrzeb i zasobów danej społeczności. Podobnie zaspokajanie potrzeb osób starszych, a z drugiej strony wykorzystanie ich potencjału nie może być osiągnięte w izolacji od potrzeb i możliwości społeczności, w której żyją. Problemy ludzi starszych należy zatem rozpatrywać nie w izolacji, ale w relacji do spraw międzypokoleniowych⁴⁷. Za bezcelowe uznaje się dzielenie interesów starszych i młodszych generacji, ponieważ pewne problemy są wspólne, a rozwiązanie niektórych możliwe jest tylko w ujęciu międzypokoleniowym.

Międypokoleniowa praktyka realizuje postulat społeczeństwa dla ludzi w każdym wieku, zakładającego promocję holistycznego podejścia do społecznej integracji, odzwierciedlającego wartość wzajemności i równości. Jako dziedzina wywodząca naprzeciw społecznemu zapotrzebowaniu wymaga dalszego rozwijania na gruncie praktyki, z której się wywodzi, jak również w dziedzinie nauki w zakresie tworzenia podwalin teoretycznych i empirycznych. Niezbędna staje się tu współpraca świata nauki ze specjalistami realizującymi programy międzypokoleniowe oraz ich uczestnikami. W opinii D. McConnella międzypokoleniowa dziedzina spełnia kryteria do tego, aby stanowić samodzielną dyscyplinę w nauce i praktyce, co daje możliwości wyodrębnienia nowego zawodu z własną specyficzną wiedzą, tradycjami, obowiązkami, zasadami i tożsamością⁴⁸. Staje się również impulsem do tworzenia struktur organizacyjnych na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym. Instytucjonalizacja międzypokoleniowej praktyki może odbywać się w ramach już istniejących systemów edukacyjnych, opiekuńczych, gerontologicznych, po ustaleniu źródeł finansowania i możliwości szkolenia naukowców i praktyków w zakresie projektowania, wdrażania oraz promocji międzypokoleniowej praktyki. Realizacja powyższych zadań wymaga popularyzowania międzypokoleniowych działań jako dzie-

⁴⁷ Por. J. Hermoso i in., dz. cyt.

⁴⁸ Por. D. McConnell, *Integration or assimilation? Intergenerational practice should not be integrated within established professions in order to increase its visibility*, „Journal of Intergenerational Relationships” 3(2005)3, s. 133-135.

dziny wciąż niedocenianej lub nieznannej w środowiskach naukowych i specjalistycznych. Należałoby również zadbać o wzrost społecznej świadomości, np. poprzez włączenie międzypokoleniowych zagadnień do debaty publicznej na temat edukacji, opieki nad dziećmi i osobami starszymi, opieki zdrowotnej itp. Pozytywne relacje między pokoleniami leżą bowiem w interesie całego społeczeństwa.

BIBLIOGRAFIA

Abrams D., Eller A., Bryant J., *An age apart. The effects of intergenerational contact and stereotype threat on performance and intergroup bias*, „Psychology and Ageing” 21(2006)4.

Abrams J., Giles H., *Intergenerational contact as intergroup communication*, „Child and Youth Services” 20(1999)1/2.

Aday R., *Changing children's perceptions of the elderly. The effects of intergenerational contact*, „Gerontology and Geriatrics Education” 16(1996)3.

Arber S., Attias-Donfut C., *The myth of generational conflict*, Routledge, New York 2000.

Balatti J., Falk I., *Socioeconomic contributions of adult learning to community. A social capital perspective*, „Adult Education Quarterly” 52(2002)4.

Boström A.-K., Hutton-Yeo A., Ohsako T., Sawano Y., *A general assessment of IP initiatives in the countries involved*, [w:] *Intergenerational programmes. Public policy and research implications an international perspective*, red. A. Hutton-Yeo, T. Ohsako, UNESCO – Institute of Education and The Beth Foundation, Hamburg–Stoke-on-Trent 2000.

Brownell P., Resnick R. P., *Intergenerational-multigenerational relationships. Are they synonymous?*, „Journal of Intergenerational Relationships” 3(2005)1.

Chamberlain V. M., Fetterman E., Maher M., *Innovation in elder and child care. An intergenerational experience*, „Educational Gerontology” 20(1994)2.

Chasteen A. L., Schwarz N., Park D. C., *The activation of aging stereotypes in younger and older adults*, „Journal of Gerontology. Psychological Sciences” 57(2002)6.

Davis M., *Are the terms intergenerational and multigenerational synonymous?*, „Journal of Intergenerational Relationships” 5(2007)1.

Fox S., Giles H., *Accommodating intergenerational contact. A critique and theoretical model*, „Journal of Aging Studies” 7(1993)4.

Freedman M., *Towards civic renewal. How senior citizens could save civil society*, „Journal of Gerontological Social Work” 28(1997)3.

Fried L. P., Carlson M. C., Freedman M., Frick K. D., Glass T. A., Hill J., McGill S., Rebok G. W., Seeman T., Tielsch J., Wasik B. A., Zeger S., *A social model for health promotion for an aging population. Initial evidence on the experience corps model*, „Journal of Urban Health” 81(2004)1.

Gamliel T., Reichental Y., Ayal N., *Intergenerational educational encounters. Part 1: A model of knowledge*, „Educational Gerontology” 33(2007)1.

Granville G., *An „Unlikely Alliance”. Young offenders supporting elderly people in care settings*, „Education And Ageing” 16(2001)1.

Greengross S., *Intergenerational programmes as a global approach to social issues*, „Journal of Intergenerational Relationships” 1(2003)1.

Hampshire M., *Lost in cyberspace*, „Times Educational Supplement” (2000)4381.

Hanks R. S., Icenogle M., *Preparing for an age-diverse workforce. Intergenerational service-learning in social gerontology and business curricula*, „Educational Gerontology” 27(2001)1.

Hatton-Yeo A., *Intergenerational programmes. An introduction and examples of practice*, Beth Johnson Foundation, Stoke-on-Trent 2006.

Henkin N. Z., Santiago N., Sonkowsky M., Tunick S., *Intergenerational programming. A vehicle for promoting intra and cross-cultural understanding*, „Journal of Gerontological Social Work” 28(1997)3.

Henkin N., Kingson E., *Keeping the promise. Intergenerational strategies for strengthening the social compact*, „Generations” 22(1998/99)4.

Hermoso J., Rosen A. L., Overly L., Tompkins C. J., *Increasing aging and advocacy competency. The intergenerational advocacy pilot project*, „Journal of Gerontological Social Work” 48(2006)1-2.

<http://www.centreforip.org.uk/res/documents/publication/Intergenerational%20Programmes%20%20an%20introduction%20and%20example.pdf> (dostęp z dnia 25.04.2011).

<http://www.unesco.org/education/uie/pdf/schoolbasedip.pdf> (dostęp z dnia 25.07.2011).

Intergenerational Best Practices Guidelines, http://www.link-ages.ca/pdfs/researchdocs/igp_guidelines.pdf (dostęp z dnia 25.07.2011).

Kaplan M. S., *Intergenerational programs in schools. Considerations of forms and functions*, „International Review of Education” 48(2002)5.

Kaplan M. S., *School-based intergenerational programs*, UNESCO – Institute for Education, Hamburg 2001; <http://www.unesco.org/education/uie/pdf/schoolbasedip.pdf> (dostęp z dnia 25.07.2011).

Kaplan M., Higdon F., Crago N., Robbins L., *Futures festivals. An intergenerational strategy for promoting community participation*, „Journal of Intergenerational Relationships” 2(2004)3/4.

Kuehne V. S., *Building intergenerational communities through research and evaluation*, „Generations” 22(1999)4.

Larkin E., *Introduction*, „Journal of Intergenerational Relationships” 2(2004)3/4.

Larkin E., Newman S., *Intergenerational studies. A multi-disciplinary field*, [w:] *Intergenerational approaches in aging. Implications for education, policy and practice*, red. K. Brabazon, R. Disch, Haworth Press, New York 1997.

Loewen J., *Intergenerational learning. What if schools were places where adults and children learned together?*, Educational Research Information Services, McGill University Libraries, http://eric.ed.gov:80/ERIC-WebPortal/custom/portlets/recordDetails/detailmini.jsp?_nfpb=true&_ERICExtSearch_SearchValue_0=ED404014&ERICExtSearch_SearchType_0=no&accno=ED404014 (dostęp z dnia 25.07.2011).

Mabry J. B., Schmeckle M., Bengston V. L., *Intergenerational relationships*, [w:] *Encyclopedia of Aging*, red. G. L. Maddox, Springer Publishing Company, New York 2001.

Martinez L. I., *The elder in the Cuban American family. Making sense of the real and the ideal*, „Journal of Comparative Family Studies” 33(2002)3.

McConnell D., *Integration or assimilation? Intergenerational practice should not be integrated within established professions in order to increase its visibility*, „Journal of Intergenerational Relationships” 3(2005)3.

Moody H. R., Disch R., *Intergenerational programming in public policy*, [w:] *Intergenerational programs. Imperatives, impacts, and trends*, red. S. Newman, S. Brummel, Haworth Press, Binghamton 1989.

Newman S., *Research and intergenerational studies. A global perspective*, „Journal of Intergenerational Relationships”, 4(2006)2.

Ramey-Gassert L., *Learning science beyond the classroom*, „The Elementary School Journal” 97(1997)4.

Rosebrook V., Larkin E., *Introducing standards and guidelines. A rationale for defining the knowledge, skills and dispositions of intergenerational practice*, „Journal of Intergenerational Relationships” 1(2002)1.

Rowe J. K. R., *Successful aging*, „The Gerontologist” 37(1997)4.

Schuller T., Brasslet-Grunay A., Green A., Hammond C., Preston J., *Learning, continuity and change in adult life*, University of London, London 2002 (<ftp://cls.ioe.ac.uk/pub/Wbl/Acrobat/ResRep3.pdf> [dostęp z dnia 25.07.2011]).

Seedsman T. A., *Supporting intergenerational relationships. A role for universities*, „Journal of Intergenerational Relationships” 5(2007)3.

Shoemaker A., Rowland V., *Do laboratory experiences change college students' attitudes toward the elderly?*, „Educational Gerontology” 19(1993)4.

Slaght E., Stampley C., *Promoting intergenerational practice*, „Journal of Intergenerational Relationships” 4(2006)3.

Social work practice with African-American families. Intergenerational perspective, red. C. Waites, Routledge, New York 2008.

Tapscott D., *Growing up digital. The rise of the net generation*, McGraw-Hill, New York 1998.

Vernon A. E., *Designing for change. Attitudes toward the elderly and intergenerational programming*, „Child and Youth Services” 20(1999)1/2.

Villar F., *Intergenerational or multigenerational? A question of nuance*, „Journal of Intergenerational Relationships” 5(2007)1.

Waddock S. A., Freedman M., *Reducing the generation gap and strengthening schools*, „Generations” 22(1998/1999)4.

What is intergenerational practice? Beth Jonson Foundation, <http://www.centreforip.org.uk/default.aspx?page=808> (dostęp z dnia 25.07.2011).

INTERGENERATIONAL EDUCATION IN THE FACE OF CHALLENGES OF THE PRESENT DAY

This article describes a concept of intergenerational education as an inherent part of activities responding to an intergenerational segregation being a result of progressing society's aging phenomena and related general social and cultural changes. It aims at establishing contact among generations (mostly distant ones) through formal and intentional practice, focusing on mutual benefits and personal development and in broader context on family and community reinforcement. Intergenerational learning is a new phenomenon in both practice and science which has just formed its theoretical and empirical foundations. This paper presents issue of still innovative in Poland intergenerational education in an intergenerational practice's output perspective.

Key words

Intergenerational education, intergenerational learning, intergenerational practice, generation, aging.